

БІБЛІОТЕКА "ОРЛИКА"

Д-р ОСТАП ГРИЦАЙ

**Володарка
слова**

НАКЛАДОМ В-ВА «ОРЛИК»

БІБЛІОТЕКА "ОРЛИКА"

Д-р ОСТАП ГРИЦАЙ

**Володарка
слова**

НАКЛАДОМ В-ВА «ОРЛИК»

Відбитка в журналу ОР/ІНК ч. 3/48

Творчі жінки України, в ряді яких як одна з останніх щодо часу та одна з найпомітніших своєю індивідуальністю стоїть галичанка Катря Гриневичева, здебільша всі знаменні рисою володарськості в їх духовості.

З цього погляду воно може не така то випадкова обставина, що світлий ряд творчого і репрезентативного жіноцтва нашої батьківщини відкриває вже в X. ст. європейської історії українська володарка, княгиня Ольга. Володарська наступниця княжого престолу після смерті вбитого чоловіка і його ж невблаганна месниця; дипломатка, зручніша своїми державотворчими потягненнями, ніж навіть великохитра Візантія Теодор та Ірин, і — перша свята України. Володарську гордість доньки українського князя Ярослава, що змагається стати дружиною норвезького принца Гаральда Гарфагара, осівають заги Скандинавії. І це Катря Гриневичева підкреслює з якоюсь особливою увагою, коли в картині Боянового співу в повісті «Шеломи в сонці» велить Гаральдові жалуватись на горду українську княжну словами: «Я родився там, де упляндці напинають луки, тепер я правлю вояцькі кораблі серед скал, не нависні гречкосіям від коли пустилися ми в світ, в різних місцях розбивали ми човном хвилі, але руська дівчина в золотій гривні мною помітує. . .» (XVIII., ст. 107). Рідна сестра тієї ж Ярославової дитини, Анна, стає не менш володарською дружиною французького короля Анрі I., а після його смерті регенткою Франції в

І це з деякого погляду володарський ляйtmотив тієї генерації творчого жіноцтва України, до якої належала і Катря Гриневичева.

Правда, привиклі до параграфування та шаблонізування історії літературних епох та появ у нас, а з цим і до бездушних масових реєстрів, ми намагасмося вбгати туди все, що тільки, хоч би сповидно, виявляє якісь спільні групові признаки. Зате ж рисам і рискам найглибшої духовости даної індивідуальности ми присвячуємо здебільша так мало уваги, що притемнені і придушені тими реестрами душі наших (іноді і найкращих) письменників нам з неодного погляду не відомі і чужі. Починаючи ось від Шевченка, ми — як це в нас, зрештою, сьогодні відомо загально — звикли були випробовувати вартість і суть даної мистецької появи на Прокрустових ложах суспільно-громадської ідеології. З тієї речі ми гіпнотизували себе цілими довгими десятиліттями такими його творами, як «Гайдамаки», великий «Сон» або «Катерина», а зате не добачували ми і не добачуємо в нього ще й сьогодні поета серафічного захоплення, екстази в бік неземного, а з цим і гнівного Тиртея презирства і ненависти до нікчемної юрби, до громади і до суспільства як до Горациєвого вульгуса. Осліплені люпою суспільно-громадянського підходу, ми не добачили, напр., у Федьковича поза традиційним «солов'єм» Буковини одного з перших антимилітаристів Європи ХІХ. ст., своїми баталістичними картинами не менше вражаючого, ніж недавно Барбюси та Ролляни. І водночас не вмiли ми в Федьковичеві оцінити гаразд одного з найтонших психологів душі верховинця, особливо з погляду на його просто володарську суве-

ренність як господаря своєї землі і хати, та на чудову ніжність його почувань у коханні (сторінка у Стефаніка зовсім не торкана). Подібно не вміли ми, напр., з приводу недавніх роковин О. Кониського сказати нічого оригінального про нього як оповідача, хоч він — на мою думку — один з наших найцікавіших криміналістів. І що традиційно сакраментальна фраза про «великого каменяра» і «громадського діяча» затемнила нам здебільша найглибшу суть духовости Івана Франка, про те я основніше пишу на іншому місці.

Отим то тепер спитаймо:

А як же ж воно з цього погляду є з нашим творчим жіноцтвом? Як то до нього звикли ми підходити та оцінювати цілість його містецьких досягнень в ділянці письменницької творчости?

Та відповідаючи на це питання, треба нам, на жаль, сказати, що тут графарет і традиційна фраза, а попри те необхідні масові реєстри панують ще й сьогодні з усією свободою і, сказати б, закоріненістю так, що духовість наших найкращих письменниць і поетес нам ще не у всіх своїх глибинах відома і остаточно засвоєна. Про Марію Марковичку як письменницю в нас ще завжди єдиноважна фраза, що це авторка оповідань з кріпацького життя, оповідань, про які навіть такий серйозний критик, як д-р Д. Донцов, висловлювався з нотками презирства. На цю тему я писав свого часу в журналі «Обрії» більшу річ: п. н. «Нерозгадана Сфінкс», але вона лишилася — як це можна було в нас передбачити — без ніякого відгуку. А проте Марковичка вже як людина, як жінка, така своєю індивідуальністю володарська, особливо ж супроти Тургенева і Пісем-

ського, що вона тут цікавіша для психолога жіночої душі своєю поведінкою, ніж, напр., маркіза Шатле щодо Вольтера, Юлія Рекаміє в коханні з Шатобріаном, а Жорж Санд в її відомім романі з Мюссе, з Шопеном і з Гайнріхом Гайне. А прекрасна дружина Куліша — Ганна Барвінок? А ідол французьких мистців і письменників, зокрема ж Мопассана — українка Марія Башкірцев? А такі дві дужі своєю духовою володарськістю індивідуальності, як Олена Пчілка і її велика дочка — Леся Українка, або чудна своїм тонким передуховленням супутниця і перша муза Франка — Уляна Кравченко, а жагуче енергійна Наталя Кобринська? — Дійсно, скільки тонких, прегарних душ тут, що їх одним одиноким параграфом літературного підручника не обхопиш так само, як не зможеш ним збагнути всі творчі можливості такої індивідуальності, такої володарки і віщої провісниці нового слова, як Вона:

Катря Гриневичева.

У творчій духовості цієї письменниці є утасний, не такий то частий у нас нахил розмальовувати володарські душі. І с у Гриневичевої теж рідка в нас, ніби фльоберівська пристрасть опановувати всеціло слово, скорити його вщерть творчій думці і почуванню як вислів і малюнок, і то згідно з духом даної епохи, нехай та епоха віддалена від нас і відсталю вісьмох століть.

І це в неї, в дитини й сучасниці каменярьської, Іваном Франком початої епохи в націй літературі, епохи пролетарських турбот в поті чола, епохи безпросвітніх Бовдурів, Довбанюків і Яців Зелепуг та їх здебільшого примітивного, мов газетна хроніка, літераторського вислову, — риска не абиякого значення. Правда,

творчий процес у Гриневичевої, на початку якого ми бачимо молодечу лірику в журналах «Літ. Наук. Вістник» та «Буковина» (1900), популярно написані книжки для львівської «Просвіти» — між ін. нагороджене премією «Батько Петро і його діти», «Квітка Основяненко», а поза тим першу збірку «Легенди і оповідання» — той творчий процес у нашої письменниці розвивається ще довго по лінії каменярьського шляху в нашій літературі 90-их років XIX ст. Від Франкового «На дні», від «Ребенцуквої Тетяни» Павлика, від «Ядзі й Катрусі» Кобринської, від поклику «На новий шлях» Уляни Кравченко до постатей збірки Гриневичевої «Непоборні» — її першого вже скристалізованого власним обличчям твору — ще не так то близько. Це ж останнє десятиліття проминаючого XIX століття в нас ще всеціло надихане і кермоване духом Франка та взагалі духом соціально-господарського світогляду. Такий характер має «Л. Н. Вістник» Грушевського і Франка, провідний літературний журнал українського громадянства в Галичині, що заступив місце колишньої «Зорі», літературного журналу зовсім на зразок німецьких фамілієнбляттів з їх традиційною, трохи заскорузлою мораллю родинного затишка та з перспективою рідного загумінка. Але новий журнал, хоч і піддержуваний авторитетом двох найвидатніших українських діячів доби, все таки в широких колах читачів не дуже то популярний. Зокрема ж українські пані нарікають, що нема для них в цьому що читати, і вони поруч «Вістника» читають залюбки старі річники «Зорі» та польські журнали «Вендровец» та «Блюці» з їх прегарними повістєвими

додатками в перекладах з європейських літератур, особливо ж з російської, французької та англійської. І до тієї то європейської літератури молода Катря Гриневичева горнеться всією душею і як початкуюча письменниця і як громадська діячка.

А в Європі тоді як найпопулярніше з усіх жіночих імен у літературі це ім'я шведської оповідачки З е л ь м и Л я г е р л е ф. Молода Гриневичева знає її твори, особливо ж її славний на весь світ роман «Єста Берлінг» та її легенди про Христа, якими вона захоплюється. Бо і як не захоплюватися вразливій дівчині письменницею, до якої Стефан Цвайг з приводу свята її сімдесятьліття в р. 1929 писав: «Коли я, ще майже як юнак читав уперше Вашу загу про Єсту Берлінга, то видалось мені, що весь світ став нечаяно, ніби під впливом якогось магичного чару, простішим і барвнішим, ще більше тасмничим і милішим. А з того часу мене тягнуло до кожного з Ваших творів. Немає між ними ні одного, якого я не знав би, і ні одного що його я не полюбив. Отак назбиралося в мені упродовж років стільки гарячої вдяки для Вас, що не висловивши її, я просто боляче почував її тягар на душі. Отим то і такий щасливий я сьогодні тим, що можна мені з глибин щирого подиву хоч зазначити ту мою багатобічну вдяку для Вас! Ваша ж жіночо ласкава і мужесько творча духовість видвигнула Вашу країну її мову та — поза їх межами — значення і вартості життя нашої всієї епохи на вищий рівень, доказала право існування поетичної стихії саме посеред тверезо речевого світу, і через те і вщасливила незліченні ряди людей. Тому може подяка одиниці видасться чимось занадто скро-

мним в порівнянні з таким могутнім даром. Та проте я важусь її висловити, бо велика любов дає право до всього, і кожне слово, що нині доходить до Вас, говорить за тисячі, згуртовані скрізь і всюди, щоб урочисто пошанувати день Вашого свята» (*Die Literatur*, 1929, Januar, Heft 4). — А друге, дуже популярне жіноче ім'я в тодішнім літературнім світі Європи це ім'я італійської оповідачки — Грації Деледди. Вона прекрасна уподібниця країни і люду Сардинії, її природи й культури, її додатніх і темних сторін, що їх Деледда розмальовує з тим помітним замилюванням до малюнків первісної, стихійної природи, що зазначається в Бальзака і в Меріме, Бернано і в Альфонса Шатобріана. І можна думати, що коли Гриневичева опісля дає нам картини українських стихійних духовостей у книзі «Непоборні», то тут може не одна риска намічена під впливом таких оповідань італійки, як „Sangue sardo“ або „Fior di Sardegna“. Зрештою Італія того часу пишалась ще такими блискучими іменами творчих жінок, як славна поетеса Ада Негрі, соціялістка найшляхетнішого духа, а до того така геніяльна чисто мистецьким висловом, що з цього погляду може рівнятися з найбільшими поетами світу („*Tempesti*“). А далі оповідачки: Матільда Серао, знаменита фабулістка на соціальному тлі, особливо ж в околі проблем подружнього життя, та Неєра (псевдонім), оповідачка з незвичайно тонким психологічним хистом, якому вона завдячує низку прегарно — з ліричною м'якістю — змальованих жіночих подіб («Тереза»). — Тоді ж, як у Франції поруч цілого ряду дуже серйозних романсієрок і оповідачок (напр., Сюзан Норман, Жермен Бомон, Колет, Рашільд) бачимо

тільки в ділянці поезії одно велике ім'я, а саме графиню Ноайль, то в німецькій оповідній літературі, а власне в ділянці праці жіночої, зазначається вже в десятиліття перед першою світовою війною епохальний зворот. Тобто від солодкого ідилізму оповідань типу Гартенлявбе і Марліт до майже революційної обнови, особливо ж у творах з сюжетами суспільного, родинного та еротичного характеру. З цього погляду, напр., повість Габрієлі Ройтер „Aus guter Familie“ мала до певної міри вплив на ідеологічну сторінку роману О. Кобилянської «Царівна», як і взагалі треба сказати, що жіночому німецькому романові наша буковинська письменниця завдячує лричні мережки акції та дещо гостру однобічність психологічного малюнку. Бо німецька оповідачка послуговується залюбки примітивно простою лінією там, де, напр., французька повістярка звикла оперувати тонкими нюансами, простежуючи наче серпентини психологічного процесу. Особливо помітним витонченням психологічного малюнку зазначаються в німецькій оповіданні романи дуже талановитої Гелени Беляв (Böhlau), передовсім в її повісті „Der Rangierbahnhof“ та в оповіданнях з епохи клясичного Ваймару (славні „Ratsmädchengeschichten“). А просто сензацією в оповіданні Німеччини були такі речі, як Кляри Фібіх (Viebig) „Das Weiberdorf“ заради їх майже французького еротичного духа, хоч з другого боку Фібіх знаменита уподобниця німецького побуту в Надрайнщині („Kinder der Eifel“).

Отож:

Прекрасних і важливих зразків жіночої письменницької творчости було в епоху молодії

Катрі Гриневичеві в Європі доволі, і вона за-
попадливо шукає зв'язку з ними.

І це таке знаменне . . .

І це таке знаменне для неї:

Тісний зв'язок з уселюдською культурою
поруч щонайтіснішого зв'язку з рідним ото-
ченням. Підхід надхненої жрекині до ідеалів
високої мистецької краси, і тиха, жертвенна
служба найменшому братові, в ім'я любови до
укоханої, безталанної батьківщини. І коли
Франко у заспіві до — «Мойсея» питався з гли-
бин важко наболілої душі:

Невже задармо стільки серць горіло

До тебе найсвятішою любов'ю,

Тобі офіруючи душу й тіло? —

то тут жертва активного українського жіноц-
тва його часу, того, що гуртувалося довкола
альманаху «Вінок» і довкола журналу «Дзві-
нок», певно не найменша. І хоч молода Катря
Гриневичева добуває освіту — як кандидатка
вчительського звання — у Кракові, куди в пер-
ших роках її життя переїхали з Винник (біля
Львова) її батьки — урядовець Василь Банах і
Марія з Кубаїв — то животворні гасла бать-
ківщини проносяться за нею і туди. 18-літньою
ученицею вона належить до тайного соціалі-
стичного гуртка молоді з Артуром Гурським,
пізнішим редактором журналу «Жице», на чо-
лі, та з іншими польськими діячами як члена-
ми. А поки повінчалася з Осипом Гриневичем,
учителем чоловічого семінара у Львові, то в
Кракові закріплює в неї національне почуття
— Василь Стефаник, від якого молода дівчина

з розкішними косами дістає твори Франка. А після повороту до Львова Катря зазнайомлюється з нашою тодішньою елітою — з Франком, Грушевським, Гнатюком, Трушем, Маковесом та іншими — стоїть близько до «Вістника», де й деб'ютує віршем «Мій сумнів», і до «Просвіти», для якої пише вже вищезгадані популярні речі.

Отак шлях її літературної діяльності простелюється перед нею згодом не без кращих виглядів на майбутнє.

Ще завжди захоплена запалом до праці в різних ділянках громадського життя та рідної культури, Гриневичева 1909. р. перебрала після Константи́ни Малицької редакцію пропагандного «Дзвінка» — мені особисто незабутнього ще й тим, що там працювала, запрошена Оленою Пчілкою, і моя покійна мати, Олена з Погорецьких Грицаєва, співробітниця жіночого «Вінка» і «Зорі». Тоді Гриневичева пише низку дрібніших статей та оповідань для різних красивих і закордонних журналів та альманахів, удержуючи при тім живі зв'язки з Оленою Пчілкою, О. Коннор-Вілінською, Л. Старицькою-Черняхівською та з М. Заньковецькою.

Як сказано:

Шлях життя і праці простелюється перед нашою молодого письменницею щораз зманливішим килимом. А це роки перед першою світовою війною, ті роки, що то про них можна сказати словами Талейрана про часи ансіанрежиму:

Хто в них не жив, той їх уявити не зможе.

Це властиво великий, багрово пурпурний захід сонця над старою, передвоєнною Євро-

пою. Європою Габсбургів і Романових; Європою царедворських гофмаршалів і оберцеремонієнмайстрів у золотистих одностроях; Європою генералів й офіцерів у блискучих уніформах; Європою золотого можновладства і нечуваного технічного поступу; Європою грандіозного «Титаніка» з 2000 потоплених з ним людей, і Європою непримирних нічим ні ніким конфліктів та боротьби — за владу. Суспільні низи, ведені революціонерами всіх напрямків, збираються до боротьби проти влади фінансових Крезів, проти цісарів, царів, злотистих гофмаршалів, оберцеремонієнмайстрів та ексцеленцій. Правда — царедвірські однострої змогли ще 1905. р. дати наказ стріляти до юрби прошаків, що то їх монах Гапон провадив покищо тільки смиренною прощею до Зимової Палати Їх Милости. Але те царське пораження безборонних людей, що то їх буревісну пісню співав тоді під аплаве усєї Європи ще як революціонер молодий Максим Горький, це вже був один з останніх рухів ідола, призначеного на розвал. Близк царських палаців починає потахати так само, як і близк золотого бгатирства. Влада з таємничих глибин золотих палаців починає переходити на арени і форуми широкого життя. Важніші за цісарів і царів стають провідники творчого громадянства, що тепер починають диктувати золотистим ексцеленціям умовини замирення світу. Хотілося б сказати:

Щойно тепер приходять до влади володарі слова, зродженого з віщого творчого духа. Вони почувають, що це їх сила не поборна.

У Франції лікар і публіцист Клемансо важніший, ніж її президент Пуанкарє. В Іта-

лії поет і письменник д'Анунціо авторитетніший, ніж її король Віктор Емануель. В Англії виразник її державности — Ллойд Джордж, а професор Вільсон як президент демократичної Америки стає на якийсь час прообразом нового спасителя світу.

І саме тоді, в заграві першого великого заходу сонця над старою Європою, в розгарі першої світової війни, молода володарка українського творчого слова, Катря Гриневичева, пише в найкращім розвитку свого таланту як оповідачка свою книгу «Непоборні» (1915—1917).

Тоді вона, — своїм суспільним становищем скромна вчителька в таборі галицьких переселенців Гмінд, — писала до мене до Відня один зі своїх перших прекрасних листів, у якому запитувала мене, як би то найкраще назвати задуману нею збірку нарисів з життя нашого емігрантського табору. На це я відповів думкою, назвати збірку «Книга про Розп'ятого». Але зараз же в найближчому листі моя молода товаришка по пері зазначила, що не хотіла б такого наголовку: наперекір усім стражданням, усім хрестам, усім Голгофтам — ні, не треба візії гози'яття, а треба візії іншої, візії притасної сили, словом — візії непоборности. І тут мені прийшли знову раз на думку чудово вдумливі слова Франка:

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, відхненню,
Що мільйоня порыва з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!

Та що ж, — наш великий поет, пишучи ці слова, не вірив у те, щоб «нам», — тобто генерації його епохи, — «роздертим сумнівами, битим стидом» — можна було провадити нарід до бою. А проте ми, ті, що з печаттю його Духа пішли в мандрівку століть, можемо сказати, що творчий дух тієї молоді тоді української генерації зумів все таки вдати хвилину, що слухала слово. І слово вдав, що вздоровлювала нарід чистим вогнем свого захоплення. І от до тих то творчих, молодих слів тоді належало і слово Катрі Гриневичевої:

Слово про непоборну душу української людини.

Дійсно:

Яка коштовна своїм словом і формою того слова була книга Гриневичевої!

Проста й невибаглива своєю конценцією, наче своєрідний репортаж про сіру буденщину таборового життя українських виселенців у Гмінді, вона завдяки подихові творчої та — з людського погляду — важливої й цікавої індивідуальності авторки та її глибокому відчутті трагіки тієї ж буденщини, ще й сьогодні помистецьки спостизований «document humain» першої міри. А тоді, в епоху Талергофів і гонведських судів, в епоху Загурських і ворожнечі ц. к. генерального штабу до українського населення як до здогадних «шпівнів і зрадників», це було щось, що можна було поставити на рівні з колишнім ' «Jaccuse» Еміля Золя в обороні нібито зрадника Драйфуса. Але це ніяка публіцистика, ніяка пропаганда і ніякий репортаж. Бо з усією свідомістю української громадянської діячки, а при тим з хистом і теплом поетеси наша письменниця розмальо-

вус тут українську людину щонайправдивішими рисами її щирости і простодушности, її природної шляхетности і доброти як прикмет народу, притаманних йому саме в тісному зв'язку з його рідним середовищем, з його землею. І тому й такою трагедією стає для нього війна та восина еміграція, коли вони проганяють його з того рідного середовища і гонять навіть на чужинські розстаї, тричі чужі й ворожі його найглибшій духовості.

«Та куди ви си вибрали? — кажеться з цього погляду в одному з найкращих місць в оповіданні Стефаника «Вона — земля». — За панамі і за жидами? Пісар має для них каєу отворену, а вам заперта. Як увідете у чужий язик, у великі студені мури, то доля розфурес вас по камінню і лиш снитися вам буде наша красна земля, а руки закостенілі будуть з непам'яти сіяти на сміх панам, що спацірують, яру пшеницю по камінню. Бог не прийме вас до себе з того каміння, але віде перед свої ворота, як вас уб'ють на нашій землі. Вертайтиси на свою мсконьку землю, а там буде вас Бог благословити і на шибеници...»

І можна отак сказати з цього погляду, що «Непоборні» Гриневичевої — це книга важна й цікава для кожного народу. Бо розмальована тут трагіка емігрантщини і таборового животіння, таборової смуги й нудьги і таборової масової пошесної смерти дітей, це щось, що було — і буде мабуть ще довго! — трагікою не тільки української людини. Її — оту книгу — ми можемо сміло поставити і поруч емігрантських пісень англійської поетеси Феліції Геменс і поруч вражаючих картин з життя переселенців у Дікенсовім романі «Martin Chuzzlewit» та поруч французької

книги «Les Martyrs» (з епохи першої світової війни). Принаймні картина масової смерті дітей та їх похорону — це одно з найбільш вражаючого і мистецького, що створила як оповідачка наша письменниця. Але те, що тут найцінніше, — це попри всю трагіку: стихія непоборності як відсвіт тієї життєздатності, життєрадісності і життєтворчості української душі, що її не придушуть і не знищать в неї всеціло ніякі фатуми і ніякі негоди. Читайте з цього погляду таку прекрасну річ, як нарис «Параска Гоголь» — своєрідне завершення того, що Кобилянська хотіла створити в оповіданні «Некультурна» — а побачите, скільки щирого золота вміла Катря Гриневичева добути з глибів української душі. Вона і володарка слова і постеса володарськості людської душі.

Та передовсім:

Володарка слова, творча уподібниця нового, тільки їй притаманного стилю оповідання.

Той стиль Гриневичевої зазначається в усій своїй своєрідності передовсім в її двох найважливіших творах, а саме в історичних повістях: «Шеломи в сонці» (1920) та «Шестикрилець» (1936), написаних письменницею після спроби нарису легенд про Христа в невеличкій збірці «По дорозі в Сихем» (1923).

Ці повісті Гриневичевої — це твори, що їх розібрати, зінтерпретувати й оцінити гаразд — це одно з найцікавіших завдань української критики і літературо- та мовознавства нашого часу.

Бо покищо Гриневичева як історична опо-

відачка — особливо ж з огляду на стиль і мову — ще завжди не оцінена відповідно до своєї ваги.

Але воно може й не диво.

Бо тут наша авторка, якщо не створила, то принаймні заініціювала стільки нового і подекуди чужого нашій літературній традиції, що може воно треба нам і дійсно відповідного часу до того, щоб з такими літературними з'явами, як історичні речі Гриневичевої, освоїтися всеціло.

Але наше завдання з цього погляду дуже інтересне і — особливо для наших молодих історіоепиків — дуже вдячне.

Зважмо тут передовсім, що підхід письменниці до свого сюжету виразно помітний своїм захопленням. Це, сказати б, підхід гарячої патріотки і як такий він помітно інший, ніж традиційний підхід в наших дотеперішніх історичних романах, чи брати тут до уваги П. Куліша, чи І. Франка, чи Андрія Чайковського, а навіть і такого популярного Каценка. Отой своерідний ентузіазм українки-патріотки, якого я не бачу ні в П. Куліша, ні в повісті «Захар Беркут» Франка, він несвідомо героїзує у Гриневичевої все: людей, середовище, природу, події та ідеологію її романів. Ви дивіться тільки, скільки несвідомого героїзму є в подобі Романової вдови, в духовників її княжого оточення, в типах ворохобних боярів, у репрезентативних жінках княгининого почту і навіть в такій прекрасно молодій постаті, як Гліба Словитова Ясиня, одній з найкращих жіночих подоб, що їх ми маємо в нашій найновішій літературі. Дивіться ви з цього погляду навіть на масові картини, отож на кар-

тини, де не так то легко індивідуалізувати дану постать, та ще й по лінії позитивного, чи від'ємного, чи тільки в зовнішніх обрисах по-статі як такої наміченого героїзму: на картину ворохобних боярів (Ш. — IV.), на чудовий малюнок тризни після похорону Романа (ibid. IX.) на картину зустрічі княгині з мадярами (ibid XII.) — картину весілля (XVI.) або картину бойового зриву (XXVIII.), щоб обмежитися тільки на повість «Шеломи в сонці». Правда, — наша авторка знає гаразд, що роля галицького боярства за часів володіння Романа Великого та після його смерті, не така вже позитивна, щоб героїзувати її в додатнім розумінні. Та проте малюнок тих соціальних відносин в неї далеко не такий клясово однозначний і односторонній, як хотіла б цього, напр., передмова М. Горбаня в радянськiм виданні повісті про Романову вдову. Гриневичева у своїх повістях зберігає людині — може за винятком ущерть кримінальних типів (як ось Зое) — її людську гідність і етичний рівень. І тому можна тільки жалувати, що свосрідна архітектоніка будови її повістей — більш ладом окремих для себе, ніби фільмових картин, ніж етапами строго послідовно розвиваної одної, або координаційно з іншими веденої акції — не дозволила їй на гармонійну синтезу задуманої повістєвої цілості. Та все таки повість «Шестикрилець» — перекладана тепер на чеську мову М. Грушовою — виявляє з цього погляду в порівнанні з повістю «Шеломи в сонці» виразно помітний поступ. Вона об'єднана ідеологічно і тематично доволі послідовно особою Романа, що як індивідуальність розмальований авторкою з таким захопленням, що основні обриси малюнку мають — уже, напр., в першій

картині боротьби княжича з пардом — Мікельанджелеву перспективу надміру.

Зате ж:

Яка точність, яке багатство, яка послідовність у зберіганні історичних подробиць, історичного костюму до зархаїзування мови включно!

«Бажаючи слідом Куліша та Івана Франка, — пише про це наша письменниця у своїм біографічному нарисі — дати народові український історичний роман — я посвятилася довголітнім студіям княжої епохи, зокрема ж часів князя Романа Галицького та років після його смерті, студіюючи на місці топографію Галича та його історичних пам'яток». Отак маємо тут той прещедрий історичний, археологічний, нумізматичний, антикваричний, етнографічний, фолкльорний та філологічний матеріал, що його Гриневичева назбирала роками рідко в нас дбайливої праці як наукової підготовки до намічених повістей. З цього погляду нам дуже цінно читати в одній записці письменниці про те, які то книжки має вона прочитати до картини турніру в повісті «Шестикрилець». Це твори такі: «Wendelin Böheim Handbuch der Waffenkunde (Das Turnier). Leipzig, Speemann 1890. - Der Fußkampf. - Trachten im christlichen Mittelalter. - Cornelius Gurlitt. Das Turnier. - Dr. Alwin Schulz. Das höfische Leben im Mittelalter. - Das deutsche Turnier im XII. und XIII. Jh. von Dr. Felix Niedner. - І подібний спис джерел маємо і щодо наміченого письменницею роману з життя Лемківщини.

Просто — компендія історичного знання! З цього погляду одно-одиноке речення —

будь-якого малюнку: природи, обстанова, середовища, гербу, печатки, зброї, кінського сидла чи зовнішності даної людини, — у Гриневичевій так само гостро своєрідне своїм позитивним змістом і формою. І так само багатомовне своєю зрештою суворою лясідарністю, що духове обличчя її твору відрізується яскраво від усього, з чим би ви і не порівнювали його. Гриневичева ось закидає геть традиційний тон історичного оповідання, творячи замість того щось на зразок писаних ба-релієфів чи гравюр чи метоп або розмальованих Санкт-галленських пергаментів.

Порівняймо.

У Куліша «Чорна Рада», XII. читаємо:

«Урочище» «Романовського Куту» і мала дитина показала б у тій околиці, а найбільш тепер, як усяке говорило про Івана Мартиновича (а він стояв кошем у Романовського Куту). Зробила той кут якась річка самотека, — впавши у річку Остер у лузі. Росли там над водою старі дуби з березами; вони й місток скрашали і холодох занорожським братчикам давали...»

У Франка: «Захар Беркут», I.

«Ще сонечко не зараз мало сходити, а вже ловецьке товариство вирушало з табору. Глибока тишина стояла над горами; нічні сумерки дрімали під темно-зеленими коронами смерек; на густім, чспірчанім листю напозпроги висіли краплі роси; повзучі зелені цоясники вилмса попід ноги, плуталися поміж коріньям величезних вивертів, силігалися в непрохідні клубуки з корчми гнучкої, колючої оживи та зі сплетами дикого, гнучкого хмелю...»

У А. Чайковського: «Козацька помста» I.

«... Став був ширший і більший, а вся околиця поросла старим дубовим лісом з великими та глибокими балками, в яких могло кілька сотень людей враз із кіньми схопатись. За ставом стояв тут в давнину пишній кам'яний замок пана Овруцького.

Замок оточений високим муром та глибоким ровом з того боку, де не було ставу, звідкілья запливала вода в той рів. У тім красноставецькім лісі починається наше оповідання...»

У Гриневичевої, «Шестикрилець» VI.

«Хвилі побіліли, гребінчасті нарви стали як криця. Дністер стрепенувся з пророння і позіхнув досвігньою імлюю. Край берегів знявся туман і з крихтою багру, це верболози... Дніпровз пристань виринула нараз із сутінків, а з нею на якорах дванадцять опанцирених міддю високоствінних суден із різьбами-амулетами на причолах. Роки вже, як вони, оті могутні будівлі починали туг своє життя, вдягалися в тіло з дуба, ясенів, з жегалю, брали в себе довготривалу працю, спряжено і ласо пяди снагу, хист своїх творців, щоб стати нарешті здійсненням корабельної краси...»

Цей уривок тут зрештою зовсім прозаїчний, це простий собі жанровий малюнок Дністрової пристані. Але коли ви фрагмент Гриневичевої порівнюєте з іншим, то бачите, що в її попередників немає — мутатіс мутандіс! — ні одного речення, що його ви не зустрінули б деінде, тоді, коли у Гриневичевої навіть в такім простім описі кожне речення має щось чітко свого, що в цілості твору складається на характер неповторности стилю нашої письменниці. Отим то і я зазначив це вже вище в цій моїй праці, згадавши про фльоберівську пристрасть змагання зі словом у Гриневичевої та опанування його в користь щонайяскравішої плястики думки та малюнку. Малюнку, вірність якого письменника підкріплює — як це вже згадано — щонайточнішою віддачею реалій даної появи в людини від одягу голови до одягу ніг, в обстанові від малюнку простору до малюнку найніжнішої соняшної цяточки на предметі, у природі слідом її таємного, захованого від людей життя, життя деревини, звіря-

ти і рістні. Все це мусить опановувати слово письменниці суверенно, включно до мови старовинної епохи, що її не зовсім зуміли оцінити наші читачі досі, а яка проте в розвитку історичного роману України має і буде мати — на мою думку, — вагу переломового значення. А зрештою, скільки ж то благодатної ясності є в тій мові, ось хоч би у прегарних словах Ясині, тої молоденької красуні, в постаті якої Катря Гриневичева створила найкращий тип жіноцтва молоді генерації, висловлюючи життєрадісну і повну посвяти володарськість її душі словами:

«Значить, добро глядіти з безпеки, як другим серед огню і крові тебе потрібно? Значить, весело верстати ліси, степи і моря, як стогне о поміч земля твого роду? Ми не для себе. Юро... Мені іноді здається, що мене жде окреме призначення, важніше за твоє і моє щастя. Як думаєш? Може принесу за когось каюття? Жертву за мій рід, за край? Я так хотіла б вчинити щось сміле, високе, не для того, щоб гомінко пройти, а просто, щоб не жити даром... Від тепер немає мені спокою від душевної спраги: хочеться до болю оцими руками видерти жало чийсь грубій перемозі, якийсь роззолочений стяг подержати, хоча б хвилину, у стиску випрямлених рук, світлоносицею білою походити проміж бовдури дня...» (Шеломи в сонці, XVII).

Завжди отак в повістях нашої письменниці справа батьківщини, с п р а в а р і д н о ї д е р ж а в н о с т и — осередня точка всієї дії, поза якою все інше це вже—сказати б—тільки найконечніша обстановка історичного овиду. І тому то традиційної чи пак властивої повістєвої акції по лінії романтичної фабули у Гриневиче-

вої немає. Нема її ні в повісті: «Шеломи в сонці», хоч тут з цього погляду просто аж просяться до такої дії такі дуже гарно авторкою сконцеповані і уподібнені тили, як Ясиня, з одного, а Дуж — прегарний репрезентант свідомого простолюддя! — з другого боку, а навіть і така пара, як сама Романова вдова і Дарославич. І немає підложжя одної суцільної акції і в повісті «Шестикрилець», хоч тут таку акцію авторка дуже легко могла зв'язати з цілою низкою постатей, обрисованих так само ж певною рукою, як і постать княгині - вдови, Ясині, Дужа, постаті боярів чи духовників. Я маю тут на оці такі персонажі, як дуже добре накреслена малярська принцезна Сарольта, незвичайно цікаво подумана Зеленгора, молода княгиня Федора як перша Романова дружина — теж з психологічного боку чітко обрисована постать! — дуже симпатична як жертва панського насильства дівчина Божанка, і не менш симпатична у своїй дівоцькій незайманності Уля, лісовичка з Явір-полонини або знову полонена половчанка Біякоба чи така ж половчанка Чіта. Можна сказати навіть, що з виступом Сарольти наша письменниця романтичну фабулу повісті «Шестикрилець» починає, і то дуже щасливо, але, на жаль, з кінцем розділу «З вітром за гори» та після незвичайно вдатного малярюнку турнірного бою Костян-Фредегар, Гриневичева оповідання про Сарольту нагло уриває і лишає його до кінця повісті епізодом, не повертаючись до нього більше ні раз. І такий, виключно епізодичний характер, має і оповідання про Зеленгору і про інші згадані мною вище жіночі персонажі в повісті про Романа. Через те, що тут кожний розділ — цілість про

себе, а не послідовний етап у розвитку одної, тісно з собою пов'язаної романової фабули. І це в таких місцях, як напр., «Роман у Буді» або в розділі «Куна - праву», зазначається дещо чіткіше, як хибя цих творів з технічного романового боку. Зате ж з усією, можна б сказати, ідеальною послідовністю є видержана інша лінія в основній будові повістей Гриневичевої, а саме:

Лінія ідеологічного підходу, лінія державнотворчого ідеалу. Тобто — як я вже сказав — справа батьківщини, справа рідної державности як осередня точка всієї дії в історичних повістях нашої авторки. І тут, саме тут, можна критикові сказати з усією щирістю із усім признанням:

Слово Катрі Гриневичевої нове, животворче та плідне і для майбутнього.

Бо поскільки ніяка романова фабула не зв'язує тісно поодиноких розділів тут, поскільки Гриневичева резигнує з того, щоб зацікавлювати своїх читачів лектурою пригод чи любовних історій анегдотичного характеру, то за те вона з усією рельєфністю і з небувалим у наших теперішніх оповідачів захопленням розмальовує велич епохального українського володаря чи володарки. Їх державні турботи й труднощі, їх творчий труд і їх творчі досяги, їх змагання за рідну землю і їх жертви й посвяти для неї. З цього погляду історичні повісті Гриневичевої ще цілком не оцінені, і я думаю, що ще довго вони як слід оцінені не будуть. Бо тут наша письменниця вложила стільки незвичайної в нас праці, зібрала стільки культурно-історичного матеріялу, що трохи не кожна сторінка тут це —

— музей історичних реалій України про себе і домагається від критичного читача цюнайточнішої уваги.

Дивіться, напр., — як цікаво і з якою мистецькою вмілістю авторка розмальовує нам Романа і його вдову в їх підході до церкви, та в їх взаєминах з нею. Які гарні малюнки українських духовників тут — галицький архисрей Косьма, монах Варлаам як княжий духовник, типи монастирських ігуменів — які важливі картини, де їх авторка виводить на арену дії, і яке прекрасно знання церковної культури того часу у Гриневичевій! Дивіться в неї на малюнки старовинних українських соборів («Шеломи в сонці» VII, «Шестикрилець» III.) — монастирів та Богослужби, а з цим на малюнки подробиць церковної обстанови, від іконостасів і риз духовенства починаючи, аж ген до краси вітражів і мозаїкових стін. Але воно при тім незвичайно цінно бачити, як письменниця, знайшовшись в середовищі XIII ст., не забуває при тім розмальовувати вам ще й останні відгуки передхристиянської доби в нас, сліди давніх повір'їв, як ось у всіх обрядах простолюддя та в постаті Зеленгори і жреця Кондри як носіїв ідеї тієї старої культури. А тут саме — риска жіночої дрібничковости зазначається в нашої письменниці не абияк позитивно в точності, з якою вона — очевидно на основі довгих музеальних студій! — малює вам кожну подробицю зовнішності даної появи. А поза тим подоба стихій природи, дерев, звірят чи рослин (напр., картини бурі, ночі, світла, розложеного і горючого вогню у Гриневичевій).

Але знову ж точність, з якою вона розмальовує вам найтонший рефлекс місячного світ-

ла в гущі лісу, або найдрібнішу подробицю в лицарській зброї, не відбирає їй змоги охоплювати великих овидів світової історії, життя і творчості чужих народів, духа чужих культур в їх взаєминах з життям нашої батьківщини в XIII. ст. З цього погляду я сказав би, що Катря Гриневичева (як ніхто в нас досі) зв'язує історію України з історією Європи даної епохи. Вона як перша оживотворює в нас стільки сторінок з чужого минулого й чужої духовости, що тут дух читача в неї видвигається далеко поза межі рідного осередка і надихується і справді подихом широкого світу (Византия, Мадярщина, Польща, Північ). І намагається вона з цього боку давати малюнки переломових подій в рідному середовищі з тою ж увагою — змагання з боярством, рух закріпощеного селянства (Дуж) і коварства князів (Ольговичі), — що й малюнки наших зустріч з чужими (Мадярщина, половці, Польща), — напр., з королем Андрієм і його батьком, малюнки, як ось «Містна Котані» та «Звітром за гори», що належать в неї до найцікавіших і найоригінальніших. А вже просто гідне подиву те, як Гриневичева, особисто тихомирна носійка ідеї братерської згоди народів та вселюдського миру, малює вам картини збройної боротьби. Читайте тут щось таке просто геніяльне, як опис битви з половцями акы коркодыль...» або щось таке вражливе, як картина останнього, смертельного бою — «Завихост», а порозумієте тут творчу силу мистецької інтуїції і геніяльного тхнення, бо інакше ви собі загадки так багатоаталістичних картин, створених жінкою, що ніколи на боєвищі — і то в XIII. ст.! — не була, в'яснити не зможете. І не подивуєтесь

тому на те, що саме наші УСС-и ставилися до нашої письменниці з якнайбільшою шанюю.

Бо молода, збройна генерація України почувала гаразд, що саме та старша вже письменниця, та Катря Гриневичева, змогла у своїх творах дати відсвіт синтези визвольних змагань нашої теперішности, як одна з репрезентативних появ не тільки української літератури нашої доби, але й усього громадянського життя взагалі.

І в тому і шлях її Духа в майбутнє.

